

МАСТАЦКАЯ КАНЦЭПЦЫЯ ЦЫКЛА «НА ЦІХІМ ДУНАІ» МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Максім Багдановіч у апошнія гады сваёй літаратурнай дзейнасці звярнуў паглыбленую ўвагу на развіццё беларускага нацыянальнага верша і яго самабытнасці. Паэта цікавіла праблема наследавання і засваення беларускай паэзіяй матываў і вобразна-выяўленчых сродкаў вуснай народнай творчасці, ужо меўшых месца ў іншых суседніх літаратурах. Пра гэта сведчыць цыкл мастака слова «На ціхім Дунаі», цыкл вершаў так званага «беларускага складу», у якім паэт вызначае асновы нацыянальнага верша, спрабуе знайсці адметнасці народнага «духа» у творы, па якому адразу будуць пазнаваць іх як чыста беларускія. Тэарытычна гэту праблему М. Багдановіч вырашае ў артыкуле «Забыты шлях», гаворачы, што трэба на першым этапе «трымацца народнай песні» [2, с. 290]. А практычна гэту задачу ён вырашае ў цыклам «На ціхім Дунаі», а таксама баладамі «Як Базыль у паходзе канаў...», «Ой, лясы-бары ды лугі-разлогі!», «Цёмнай ноччу лучына дагарала...» і інш., што не ўвайшлі ў адзначаную нізку.

Цыкл «На ціхім Дунаі» паэт думаў выдаць асобнай кнігай, але, на жаль, гэта засталася толькі марай аўтара. Пры стварэнні вершаў «беларускага складу» ён арыентаваўся на фальклорна-песенную традыцыю, на народную вобразную сістэму, заўсёды пры гэтым улічваючы жывую паэзію і гаворку, з увагай ставячыся да нацыянальных звычаяў беларусаў. Таму і ўдалося М. Багдановічу захаваць у сваіх творах адметнасці маральна-этычнага і эстэтычнага менталітэту духоўнага жацця народа, яго нацыянальны каларыт, што ў сваю чаргу абагаціла сучасную яму беларускую паэзію і дазволіла вынесці яе на еўрапейскі ўзровень.

Такія вершы, як «Бяседа», «Лявоніха», «Скірпуся», «Хоць і зорачка-ды не вячэрняя...», «На Лявонавай кашулі вышыты галубкі...», «У Максіма на кашулі вышыты галубкі...» і інш. напісаны характэрнымі для вуснай культуры паэтычнымі сродкамі, вызначаюцца своеасаблівай народна-песеннай вобразнай палітрай. Як і ў фальклорных творах, мы не адчуваем тут аўтарскага «я». Мастак слова выкарыстоўвае амаль усе элементы вуснай народнай паэтыкі: паўторы, сталыя эпітэты, паралелізмы, метафары, памяншальна-ласкальныя словы, захоўвае гумар, жыццярэдаснасць беларускіх песень:

А чалом, чалом, мае госцейкі,
Сабірайцеся на бяседачку,
На бяседачку ў хату новую,
У хату новую – сасновую
Ды за столікі кляновыя,
За абрусікі бялёвыя, –
Ой, бялёвыя-саматканыя, –
Узоры вышыванья [1, с. 290].

М. Багдановіч любіў народную песню за яе меладычнасць, эпічны размах, лірычную цеплыню і задушэўнасць. Яна была для яго выяўленнем свабоды душы

беларуса, якая арганічна была звязана з асаблівасцямі жыцця і побыту, спадзяваннямі і настроямі працоўнага чалавека.

У творах «беларускага складу» паэт дасягнуў высокай ідэйна-мастацкай дасканаласці. Дастаткова прыгадаць такі яго верш, як «Лявоніха», напісаны па матывах вядомай аднаіменнай народнай песні:

Ах, Лявоніха мая!
Спамяну цябе ласкавым словам я, –
Чорны пух тваіх загнутых брыванят,
Вочы яркія, вясёлы іх пагляд;
Спамяну, як ты умела цалаваць.

.....
Ой, Лявоніха мая!

Ты п'яла галасней ад салаўя... [1, с. 301]

У беларускім фальклоры існуе даволі вялікі спіс песень пра Лявоніху. На аснове іх М. Багдановіч стварае свой запамінальны вобраз беларускай жанчыны-працаўніцы з яе гасціннасцю, маральнай цнатлівасцю, якая калі трэба ўмее і шчыра весяліцца. Аўтара цікавіць не толькі душэўныя якасці гераіні, але і яе прывабны выгляд: прыгожыя вочы і чорныя бровы. Верш па-народнаму жыццесцвярджальны, радасны, поўны паэтычнай красы і багаты на вобразныя сродкі. У гэтым і заключана сапраўдная аўтарская высокамастацкасць. Гэтыя характэрныя асаблівасці фальклорнай лірыкі з яе шчырай адна-песеннай рытмікай знайшлі сваё ўвасабленне амаль ва ўсіх вершах так званых «беларускага складу».

У фальклоры М. Багдановіч бачыў скарб мастацкіх вобразаў, матываў, сродкаў для развіцця нацыянальнай літаратуры. На яго думку, народная творчасць – гэта невычэрпная крыніца мудрасці, вопыт многіх пакаленняў нацыі, які збіраўся многія стагоддзі: «Соткі год, – гаворыць М. Багдановіч у артыкуле “Забыты шлях”, – народ вытвараў сваю паэзію, вырабляў прыпадаючы да сваёй душы вобразы, параўнанні, эпітэты, сюжэты, творчаскія падходы...» [2, с. 287]. Значэнне вершаў «беларускага складу» для нашай літаратуры ў тым, што пісьменнік вырашыў тэарэтычна і практычна нацыянальна-эстэтычную задачу ў развіцці беларускай народнай культуры, паказаў яе далейшыя шляхі развіцця.

М. Багдановіч захапляўся не толькі абрадава-песеннай, любоўнай і пейзажнай лірыкай вуснай народнай творчасці. Яго цікавіў і фальклорны гераічны эпас. Пад уплывам якога былі напісаны такія выдатныя творы цыкла «На ціхім Дунаі», як «Максім і Магдалена» і «Страцім-лебедзь». Асабліва цікавай у гэтым плане з'яўляецца невялікая ліра-эпічная паэма «Максім і Магдалена». Па сваім гучанні гэта гісторыка-рамантычны твор, дзе рэчаіснасць увасоблена ў паэтычных малюнках і вобразах. Аўтар звяртаецца тут да фальклорнай тэматыкі і высокамастацкай народнай стылістыкі, дасягаючы сапраўды паэтычнай дасканаласці ў стварэнні гераічнага вобраза Максіма, які паўстае як натура цэльная і натхнёная ў барацьбе супраць крыўдзіцелей. Паэма «Максім і Магдалена» – узор быліннай рамантыкі, якая ўвасоблена ў яркіх і запамінальных паэтычных малюнках. Твор насычаны характэрнымі для фальклора вобразнымі сродкамі – паўторамі, параўнаннямі, паралелізмамі, сімваламі, эпітэтамі, анафарами:

Магда, Магдачка

Мая кветка-пралесачка!
Не кахацца мне, хлопцу, з табою,
Ваяводы старога дачкою [1, с. 297].

Або:

Магда, Магдачка,
Мая зоранька ясная,
Маё сонейка прэкраснае! [1, с. 299]

Ці:

...Станеце вы, дзеткі жабракамі,
Пойдзіце барамі-лугамі,
Ды гасцінцамі-дарогамі... [1, с. 299]

Паэма М. Багдановіча атрымалася арыгінальнай па форме і мастацкіх прыёмах. Элементы стылістыкі паэтычнай народнай культуры надаюць твору незабыўнае эмацыянальнае гучанне, падкрэсліваюць захапленне паэта гераічным характарам галоўнага героя.

Пад уплывам фальклору напісаны і «Страцім-лебедзь». Тут зноў гучыць былінная рамантыка, услаўляецца непакорны і смелы вобраз гордага птаха-лебедзя. Аўтар па-майстэрску карыстаецца мастацкімі выяўленчымі і сродкамі, запазычанымі з вуснай беларускай паэтыкі:

... Страцім-лебедзь – горды, моцны птах.
Яго звычай – арліныя,
Яго ўцехі – сакаліныя;
Пер’і-пер’ечкі бялююцца
Ды на зельку агнявеюцца.
У яго крыле – трыста тры пяра:
Узмахне крылом – быццам бор шуміць,
Узмахне другім – што мяцель гудзіць [1, с. 316]

Пісьменнік, як невядомы казачнік, у апавадальна-разважлівым тоне, блізкім да ўрачыстага, павеламляе чытачу гісторыю змагання і трагічнага лёсу Страцім-птушкі. Горды лебедзь увасабляе высокую мараль, непакорны дух і стойкі гераізм. Гэта біблейская легенда, апрацаваная М. Багдановічам з такім талентам і ўменнем, цікавіла яго перш за ўсё як філасофія жыцця і мудрасці чалавечага быцця.

У цыкл «На ціхім Дунаі» мастак слова ўключыў творы «Маладыя гады», «Выйшаў з хаты. Ціха спіць надворак», «Непагодны вечар. Сумна, дружа, мусі?» і інш., дзе таксама можна выявіць сувязі з фальклорам і пошукі паэтам вершаў так званага «беларускага складу», якімі ён унёс свой асабісты ўклад у скарбніцу сусветнай літаратуры. Вяршыняй гэтага цыкла з’яўляецца верш «Пагоня». Сапраўды, твор гучыць як гімн, як споведзь, як заклік, як завет беларусам, каб не былі абыякавымі да лёсу сваёй Бацькаўшчыны, каб ніколі не пакідалі яе ў бядзе, бо няма на зямлі лепшай долі, чым свядома служыць сваёй Радзіме. Напісаны ў 1916 годзе і апублікаваны ў канцы 1917 у газеце «Вольная Беларусь», калі на нашых землях шугала полымя грамадзянскай вайны, верш быў надзвычай своечасовы. Узгаданы тут герб «Старадаўняй Літоўскай Погоні» з’яўляецца сімвалам незалежнай Беларускай дзяржавы, аднаўляе гераічны дух прашчураў, кліча нашчадкаў да нацыянальнага Адраджэння роднага краю:

Толькі ў сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах, –
Ўспомню Вострую Брамую святую
І ваякаў на грозных канях [1, с. 314].

Верш «Пагоня» – боль М. Багдановіча за Беларусь, трывога за яе будучанню, за тое, што нашчадкі забыліся, адракліся ад сваёй гісторыі, свайго старадаўняга слаўнага мінулага, што дазволілі чужынцам гаспадарыць на сваёй зямлі, «прадалі і аддалі ў палон» сваю Буцькаўшчыну. Сэрца паэта не можа мірыцца з абьякавымі адносінамі да лёсу радзімы. Яго турбуе і непакоіць тая думка, што розныя манкруты і на гэты раз прададуць Беларусь і яе народ «дабрадзеям» з Усходу і Захаду. Створаныя ў творы вобразы старажытных вояў, якіх аўтар заклікае «біць у сэрцы мячамі» тых, хто гатоў здрадзіць Айчыне, сімвалізуюць сілу, здольную ажыццявіць нацыянальнае Адраджэнне Беларусі. З кожнага радка верша чуецца да болю ўсхваляваны голас паэта, стогн і крык яго душы за лёс краіны-маці.

У «Пагоне» мы знаходзім народныя вобразы і матывы, тое, што характэрна вершам «беларускага складу», аднак не можам гаварыць пра поўную адпаведнасць іх фальклорнай песні. У гэтым і заключаецца творчы пачатак мастака, яго ўменне захаваць склад, зліццё нацыянальных традыцый паэзіі з традыцыямі класічных літаратур свету. З-пад пяра М. Багдановіча набіралі моц будучыя стылі беларускай нацыянальнай паэзіі.

Красамоўны верш «Пагоня» быў апублікаваны праз паўгода пасля смерці М. Багдановіча. Твор гэты гучаў заповітам для пагрыётаў-адраджэнцаў пачатку ХХ стагоддзя і гучыць сёння як завет для усіх, хто заклапочаны лёсам радзімы і беларусаў як нацыі, лёсам мовы і нацыянальнай культуры.

Творы М. Багдановіча «беларускага складу» – класічны ўзор для літаратурнай творчасці. Паэт глыбока вывучаў і дасканала ведаў фальклор не толькі беларускага народа, але і рускага і ўкраінскага. Гэта была адна з яго паэтычных крыніц, з якой ён чэрпаў яркія вобразы, мастацкія тропы, разнастайныя тэмы, арыгінальныя формы, паэтычную стылістыку, песенную рытміку, мелодычны лірызм. Пад уплывам вуснай народнай культуры мастак слова стварыў нямала цікавых твораў, якія ўтрыможваюць нашу нацыянальную культуру і з'яўляюцца лепшым эталонам сусветнай паэзіі.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – Т. 1: Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 752 с.
2. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – Т. 2: Мастацкая проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарнавыя накіды. – 600 с.
3. Конан, У. Святло паэзіі і цені жыцця: лірыка М. Багдановіча / У. Конан. – Мінск: Маст. літ., 1991. – 207 с.